

Волошина Владлена Костянтинівна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінального процесу, кандидат юридичних наук,
доцент*

МІСЦЕ ПРОПОРЦІЙНОСТІ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Принцип пропорційності є необхідною складовою принципу верховенства права і походить від нього, про що ще у 1965 році зазначив Конституційний Суд ФРН. Конституційний Суд ФРН та Європейський Суд з прав людини застосовували принцип пропорційності в багатьох справах, що стосувались обмеження тих чи інших прав, пов'язуючи його з правомірністю таких обмежень. Вбачається, що суд формує свою оцінку правомірності тих чи інших обмежень з дотриманням цього принципу [1, с.479].

Розглядаєма засада до теперішнього часу міцно закріпилася в практиці Європейського суду з прав людини (далі - ЄСПЛ) і активно використовується останнім для визначення допустимості обмежень прав і свобод, передбачених Конвенцією про захист прав людини і основних свобод 1950 року.

Необхідно зазначити, що у тих випадках, коли мова йде про обмеження тих чи інших прав і свобод, Європейський Суд з прав людини завжди звертає увагу на такі аспекти, а саме: наявність правових підстав для обмеження прав і свобод (права та свободи можуть бути обмежені лише в порядку, встановленому законом); наявність легітимної мети для застосування обмежень; пропорційність вжитих державою заходів щодо обмеження прав і свобод з огляду на легітимну мету, якої держава намагалася досягти.

Функціональна роль принципу пропорційності полягає в регулюванні меж обмежень прав і свобод, що дозволяє відносити його до загальноправових

принципів, що діють як у сфері матеріального, так і процесуального права. З урахуванням зазначених ролі та змісту принципу пропорційності інше зустрічається в літературі та правозастосовчій практиці його найменування - принцип розмірності, або, більш конкретно, принцип пропорційного (розмірного) обмеження прав і свобод.

Необхідно погодитись з висловленою у літературі та практикою Європейським судом з прав людини, та національними судами вимог до застосування принципу пропорційності:

- будь-які обмеження основних прав і свобод можливі тільки на підставі закону в передбачених конституцією (чи міжнародно-правовими документами) цілях та лише у межах, що є необхідними для нормального функціонування демократичного суспільства;

- такі обмеження мають застосовуватися тільки у випадках, якщо не існує менш обтяжливих заходів (засобів і способів) запобігання порушенням прав і свобод інших осіб та забезпечення публічних інтересів;

- наслідки заходів, які обмежують реалізацію прав і свобод, не повинні бути надмірними та суворо зумовлюватися метою, що переслідується;

- права і свободи не можуть бути обмежені шляхом тлумачення у процесі правозастосовної практики. Тлумачення не може призводити до звуження не лише обсягу і змісту прав і свобод, а й розуміння їх сутності;

- всі сумніви, що виникають при інтерпретації норм, які регулюють відносини держави і громадянина, мають тлумачитись на користь громадянина;

- всі дозволи необхідно тлумачити або буквально, або ж розширювально, проте аж ніяк не обмежувально. Обмеження дозволів — це виняткова сфера законодавця, а не судового тлумачення[2].

Отже, враховуючи викладене вище, можна зробити висновок, що будь-яке обмеження прав і свобод повинно обов'язково пропорційно співвідноситися з легітимною метою, навіть, у тому випадку, коли таке обмеження прямо

передбачене законом. Оскільки встановлення конкретних стандартів правозастосування конвенційних норм, в кінцевому рахунку, є прерогативою Європейського суду з прав людини (з огляду на положення ст. 32 Конвенції, яка визначає межі юрисдикції Суду), то принцип пропорційності належить до найголовніших чинників, на які слід звертати увагу при тлумаченні Конвенції.

Застосування цього принципу у кримінальному провадженні допомагає забезпечити реалізацію завдань кримінального провадження в цілому та завдань окремих стадій кримінального провадження. Так, КПК у розділі 2 передбачає, мету та підстави застосування заходів забезпечення кримінального провадження. Метою застосування цих заходів є забезпечення дієвості кримінального провадження, вони носять виключний характер. Однак, як свідчить узагальнення судової практики обґрунтування рішень щодо застосування запобіжних заходів є формальним, складається зі стандартних речень і не містить конкретних даних. На це вказує і рішення Європейського суду з прав людини проти України, за яким законність тримання заявника під вартою розглядалася національними судами кілька разів, однак судові рішення повторювали стандартний перелік підстав для тримання заявника під вартою, жодним чином не досліджуючи правдоподібність цих підстав з огляду на конкретні обставини справи заявника [3]. Недотримання принципу пропорційності спостерігається також під час продовження строків тримання під вартою. Отже, в рішенні Європейського суду з прав людини у справі «Буряга проти України» від 15 липня 2010 року Суд зазначає, що продовження строку тримання під вартою може бути виправданим у тій чи іншій справі лише за наявності специфічних ознак того, що цього вимагають істинні потреби публічного інтересу, які, незважаючи на існування презумпції невинуватості, переважають вимогу поваги до особистої свободи. Продовжуючи строк тримання заявника під вартою, прокурори та суди або наводили ті ж самі підстави, на основі яких було обрано цей запобіжний захід, або взагалі не

наводили підстав у своїх рішеннях, а лише посилалися на належність такого обрання. Крім того, національні органи жодного разу не розглядали можливості обрання іншого запобіжного заходу, альтернативного триманню під вартою, та, покладаючись головним чином тільки на тяжкість обвинувачень, подовжували тримання заявника під вартою на підставах, які не можна вважати «відповідними та достатніми» [4].

У ст.246 КПК передбачено, що негласні слідчі розшукові дії можуть бути проведені, якщо відомості про злочин та особу, яка його вчинила, неможливо отримати в інший спосіб. Тобто для досягнення завдань кримінального провадження можуть бути застосовані негласні розшукові дії. Аналізуючи практику ЄСПЛ (Справа «Смірнов проти Росії», «Узун проти Німеччини» та інші) можна зробити висновок, що проведення слідчих та негласних слідчих (розшукових) дій, без достатніх підстав є втручанням , яке не може не соразмернім, оскільки відсутня легитимна мета такого втручання, а докази які були отримані в результаті проведення таких дій визнані недопустими.

Вважаємо, що принцип пропорційності – це одна з необхідних вимог, яка повинна дотримуватися державою при обмеженні прав людини, та обов’язковий критерій оцінки для суду при визначенні правомірності таких обмежень. Призначення принципу пропорційності полягає в збалансуванні публічних та приватних інтересів та недопущення неправомірного обмеження прав осіб.

Викладене вказує на необхідність дотримання принципу пропорційності в будь-якій державі, яка позиціонує себе як правова, віддаючи пріоритет правам людини, та закріплення такого принципу серед основних актів таких держав як загальноправового принципу.

Принцип пропорційності можна визначити як окремий загальноправовий принцип кримінального провадження згідно якого мета процесуальних дій має бути суспільно вагомою, а засіб її досягнення найменш обтяжливим у конкретних умовах, втручання у сферу прав і свобод людини, застосування

заходів забезпечення кримінального провадження, у тому числі запобіжних заходів, може допускатись лише в випадках крайньої необхідності, з метою забезпечення ефективної реалізації завдань кримінального провадження, закріплених у ст.2 КПК, та завдань окремих стадій кримінального провадження.

Список використаної літератури:

1.Шевчук С. Судовий захист прав людини: Практика Європейського Суду з прав людини у контексті західної правової традиції. Вид. 2-е, випр., доп. – К.: Реферат, 2007. – 848 с.

2.Козюбра М.І. Верховенство права і Україна // Право України.- № 1–2.- 2012, С.-30-63

3. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Вітрук проти України» від 16 вересня 2010 року // Офіційний вісник України. – 2012. – № 90. – Ст. 3667.

4. Рішенні Європейського суду з прав людини у справі «Буряга проти України» від 15 липня 2010 року // Офіційний вісник України. – 2013. – № 16. – Ст. 579.